

Juni

Weet ú wat orchideeën zijn? Ik niet. Ik herken ze soms wel als ik ze tegenkom: een paarse bloemaar van bescheiden afmetingen, met ingewikkeld gevormde bloemen en weinig blad, en dat blad doet dan een beetje denken aan het blad van tulpen, alleen korter. Maar als ik langs het Kennemermeertje wandel, bij de Zuidpier, en ik vind de Groenknolorchis, dan ziet die er volkomen anders uit. Het uiterst zeldzame plantje is gemakkelijk te vinden, hoe bleek en sprieterig hij er ook bijstaat: waar ernstige mannen over de grond kruipen met notitieboekje en camera, daar moet u wezen. Elders in Nederland is het vrijwel verdwenen. Niet voor niets heeft het de status van *EU-habitatrichtlijnsoort*.

Maar wat maakt nu een orchidee tot een orchidee als ze er zo verschillend uit kunnen zien?

Wanneer u het meertje een keer bezoekt (juni is de topmaand als het om planten gaat; laat wel de hond thuis alstublieft), zult u ook honderden Moeraswespenorchissen zien – ook al geen typische orchis in de ogen van de leek, met zijn hangende, paars-witte bloemen. Dichtbij, in de duinen van Wijk aan Zee, gedijt trouwens het Hondskruid, en die voldoet dan weer wel aan het beeld van de typische orchidee, met dien verstande dat zijn paarse bloemaar meer een bolle kop is, bijna zoals een bloeiende Rode klaver maar dan groter.

Ook in de supermarkt en bij de bloemist vinden we orchideeën. Het heeft kwekers en veredelaars jaren gekost eer ze in staat waren van deze exoten een commercieel product te maken. Over deze flamboyante creaturen hebben we het hier niet. Maar het zijn wel degelijk leden van die ene familie waar ook onze inheemse orchideeën deel van uitmaken. Wist u trouwens dat het de grootste familie van het plantenrijk is, met rond de 20.000 soorten? Daarvan komen er zo'n dertig in Nederland voor.

Wat mogen de gemeenschappelijke diagnostische kenmerken wel zijn bij zoveel variëteit?

Orchideeën danken hun naam aan het Griekse “orchis”. Dat betekent testikel, teelbal. Ik citeer uit *Ontdek het Mergelland* (uit de serie “Nederlandse Landschappen”, een uitgave van IVN en VARA uit 1978, een reeks prachtige boeken, antiquarisch voor een habbekrats te krijgen): “De naam doelt duidelijk op de twee knollen die in de grond zitten en waartussen zich de bloeistengel ontwikkelt, die dan op een rechtop staande penis lijkt. Volgens de signatuurleer zag men in de twee knollen een aanwijzing dat zij dienst konden doen bij het opwekken van de geslachtsdrift.”

(Zuid-Limburg is of was een rijk orchideeëngebied. In het Gerendal onderhoudt Staatsbosbeheer een prachtige orchideeëntuin.)

Nee, die knollen vormen niet het onderscheidende kenmerk van de orchideeënfamilie. Zo hebben bijvoorbeeld de Handekenskruiden, ook orchideeën, geen testikels maar handjes.

We speuren verder.

Wie zich in orchideeën verdiept – althans, wie in de boeken duikt – raakt al snel het spoor bijster. Geen beschrijving zonder uitzondering, geen regel zonder voorbehoud. We lezen over polliniën, beursjes, snaveltjes, stofzaad, wortelschimmels en nog veel meer, maar nooit beantwoordt elke soort braaf aan het ideaalbeeld.

Nee, de platonische orchidee bestaat niet. Het keurslijf van de wetenschap past de levende natuur als een slecht gesneden pak. De grote orchideeënkenners J. Landwehr zegt in dit verband heel treffend: “Er zijn er bijna geen twee (exemplaren van dezelfde soort – rvd) helemaal aan elkaar gelijk. Om wanhopig van te worden? Neen! Om ons een blik te gunnen in de rijkdom van de natuur. Om ons ervan te doordringen dat wij, die maar zo kort leven, slechts een momentopname zien in het huiveringwekkend grootse verschijnsel dat *evolutie* wordt genoemd. En ook om ons het betrekkelijke te laten zien van ons streven om alles wat we buiten opmerken een etiketje op te

plakken, en in een hokje te stoppen dat we soort, ondersoort, variëteit of vorm noemen.” In dit verband merkt hij op dat de Orchideeënfamilie pas twee miljoen jaar oud is: “Er ontstaan nog steeds nieuwe soorten, de schepping staat niet stil.”

Verder maar weer.

Wat lezen we in *Wilde orchideeën van Europa*, het standaardwerk van Landwehr? (Ook uit de jaren '70, fenomenaal geïllustreerd door de auteur zelf, en ook al voor een appel en een ei antiquarisch te koop.) Ik citeer: “De meeldraden en stampers zijn ingebouwd op een samengesteld zuiltje dat vrijwel midden in de bloem staat en dat “zuiltje” of *gynostemium* wordt genoemd. De min of meer kleverige stempel bevindt zich onderaan het zuiltje veilig in een uitholling of onder een overkapping. (...) Bij orchideeën is het dus anders dan bij planten als de tulp waar de mannelijke organen, de meeldraden, duidelijk van de vrouwelijke organen, de stamper met de stempel, zijn gescheiden. Door het bezit van dat zuiltje waarop de mannelijke en vrouwelijke bloemdelen op speciale wijze zijn verenigd onderscheiden orchideeën zich van andere plantenfamilies.”
(cursivering rvd)

Het zuiltje. Dát maakt die 20.000 soorten familie van elkaar?

Nu is het boek van Landwehr al vijftig jaar oud. Wat zegt de recente literatuur? We slaan er *Heukels' Flora* op na, de 24^e druk uit 2020. Ik citeer: “Meestal 1 meeldraad geheel met de stijl en de stempels vergroeid tot de zgn. *stempelzuil* (het zuiltje).” Dit wordt genoemd als “diagnostisch kenmerk”. Als dat “meestal” alleen betrekking heeft op het aantal meeldraden, en niet op de hele zin die volgt, staat Landwehrs determinatie dus nog overeind. We zijn er uit.

Genoeg gebladerd in dorre boeken. Lezer, in juni kunt u de eerste orchideeën in levenden lijve in onze Hof zien! Nu past ook hier weer een voorbehoud, want orchideeën zijn wispelturig. Soms slaan ze een jaartje over en blijven ze lekker ondergronds. Maar ik ga er nu maar van uit dat om te beginnen zowel de Gevlekte als de Ongevlekte rietorchis zich zullen laten zien. Ook de Breedbladige wespenorchis mogen we verwachten. Eind van de maand komt daar dan het zeer zeldzame Soldaatje bij en hopelijk ook het Duinhondskruid, *Anacamptis pyramidalis dunensis*, een ondersoort van de Kennemerduinen. Ze zijn dit jaar wat later dan normaal.

Vijf van de dertig van de twintigduizend soorten... Tel uw zegeningen. Komt dat zien!

Mocht de kou u van een bezoek weerhouden, sla dan de boeken toch maar open en verwonder u over het merkwaardige zaad van de orchidee, het getordeerde vruchtbeginsel, zijn afhankelijkheid van schimmels, en de stuifmeelknotsen waarmee hij insecten om de oren slaat. Rare jongens, die orchideeën.

Rob van Dam

